

УДК 316.7: 316. 347

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.2.2

М. В. Колесніченко,
кандидат філософських наук
докторант НПУ імені М. П. Драгоманова,
м. Київ, Україна
e-mail: kmv@isgis.org.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7685-2662>

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ФЕНОМЕНИ ЕТНІЧНОЇ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ: КОНТЕНТИ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Стаття присвячена аналізу ролі феноменів етнічної диверсифікації та ідентичності у суспільному розвитку поліетнічних країн. Ці феномени розглядаються як складні соціокультурні конструкти, що традиційно ґрунтуються на етнічності, культурі та соціальних аспектах життєдіяльності людини й характер їхнього функціонування залежить від конкретних умов розвитку того чи того суспільства. На основі вивчення праць вітчизняних і зарубіжних дослідників з'ясовуються контенти обох явищ, подаються ключові їхні характеристики. Звертається увага на те, що у своїх інтерпретаціях явища етнічної диверсифікації дослідники відштовхуються, передусім, від факту наявності на території однієї держави представників різних народів і культур, згуртованих у спільноти на основі етнічного походження їхніх членів. З цим чинником значною мірою пов'язується наявність численних видів ідентичностей. Особлива увага приділяється впливам (позитивним і негативним) етнічної диверсифікації на суспільні процеси, ролі ідентичності у соціальній когезії в поліетнічних країнах. Окреслюються контексти і поля взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності у соціальному просторі країн з етнокультурною різноманітністю їхнього населення. Звертається увага на історичну тяглість досліджень як сутності самих феноменів, а також їхньої взаємодії. Обґрунтовується значення етнополітичного мене-

джменту в управлінні динамікою етнічної диверсифікації та у процесі формування ідентичностей з метою пошуку компромісів у їхній взаємодії і досягнення адекватного впливу наслідків цієї взаємодії на суспільні процеси; підкреслюється роль політики держави стосовно етнонаціональних громад та міграцій населення. Пропонується удосконалювати методики дослідження етнічної диверсифікації на основі уточнення філософського підходу до вивчення етнічних і культурних груп, ідентичність яких у сукупності утворює етнічне розмаїття тієї чи тієї країни, й наголошується на необхідності адаптувати їх до реалій українського етнічного розмаїття.

Ключові слова: *Етнічність, етнічна диверсифікація, ідентичність, контексти взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності, етнополітичний менеджмент, соціальна когезія.*

З'ясування змісту таких соціокультурних феноменів, як етнічна диверсифікація та ідентичність і їхня взаємодія у тому чи іншому соціальному просторі є актуальним питанням сучасного філософського дискурсу. У цьому дослідженні названу проблему пропонуємо розглянути у таких ракурсах: 1) етнічну диверсифікацію ми означаємо як: а) стан міжетнічних відносин та б) процес, який відбувається у визначеному соціальному просторі за участю чисельних етнічних акторів (у даній статті ми концентруємо увагу на першому аспекті); 2) ідентичність – це якісні характеристики особи, пов'язані з її походженням, культурою, віруваннями, поведінковими модулями; 3) ідентичність і етнічна диверсифікація перебувають у постійній взаємодії, породжуючи ті чи ті виклики один для одного та для суспільного розвитку; 4) етнополітичний менеджмент є вагомим інструментом пошуку компромісів.

Відповідно до названих перспектив (термін «перспектива» у даному контексті вживається у смислі наукового підходу в аналізі проблеми) наш виклад структуровано у такий спосіб: сутність етнічної диверсифікації; контенти ідентичності; контексти взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності; основні параметри етнополітичного менеджменту у пошуку компромісів.

Починаючи дискусію ми маємо, передусім, з'ясувати сутність двох ключових феноменів, а саме – «етнічна диверсифікація» та «ідентичність», з тим, щоб предметно з'ясовувати простори і сутність їхньої взаємодії у контексті їхнього впливу на суспільні процеси.

Сутність етнічної диверсифікації. Наукові дослідження і практики переконливо засвідчують, що сучасний світ надзвичайно диверсифікований в етнічному сенсі. Значення етнічності як універсального феномена суспільного розвитку інтенсивно актуалізується на нинішньому етапі соціальної динаміки на регіональному та світовому рівнях. Сьогодні етнічність практично впливає на усі сектори функціонування суспільства [30]. Така ситуація пов'язується, передусім, з очевидним фактом наявності у структурі населення багатьох країн носіїв різноманітних етнокультурницьких традицій і звичаїв. Міжнародна база даних GREG (вона фіксує етнічні групи, прив'язані до певної території) охоплює 929 етнічних груп, а в «Атласі народів світу» на середину минулого століття було ідентифіковано 1248 груп (сюди були включені також і етнічності, не прив'язані до певного місця проживання – позатериторіальні [2; 32]. Відомий американський дослідник етнічності Джеймс Фіерсон (James Fearson), беручи до уваги спільноти, котрі становлять принаймні 1,0% населення тієї чи тієї країни, ідентифікував 820 етнічних та етнорелігійних груп у 160 країнах світу [19]. Найбільш етнічно диверсифікованими є країни Африканського континенту; країни Америки також належать до країн з високим рівнем етнічної диверсифікації; останнім часом інтенсивно етнічно диверсифікується населення великих європейських – Берліна, Амстердама, Відня, Парижа та ін., де вихідці з інших країн становлять відчутний відсоток їхнього населення.

Питання етнічної диверсифікації дискутуються у працях представників різних галузей соціального знання: антропологами, економістами етнологами, культурологами, політологами, соціологами. Наш виклад ми сконцентруємо на визначенні поняття «етнічна диверсифікація» та з'ясуємо його сутність і співвідношення з поняттям ідентичності, й дотично торкнемося тих викликів, котрі

породжує ця взаємопов'язаність. У контексті нашого аналізу продуктивною науковою базою осмислення етнічної диверсифікації видається соціокультурна перспектива, оскільки вона дає можливість побудувати таку дослідницьку модель, яка інкорпорує як закономірності соціоантропологічної тяглості феномена, так і особливості його соціокультурницької динаміки.

Зазвичай, у своїх інтерпретаціях явища етнічної диверсифікації дослідники відштовхуються, передусім, від факту наявності на території однієї держави представників різних народів і культур, згуртованих у спільноти на основі етнічного походження їхніх членів [5, с. 278]. У цьому контексті ми матимемо на увазі, що термін «етнічна диверсифікація» може означати як процес «розрізнення», так і фіксацію самого факту етнічної різноманітності. Вище ми зафіксували, що на останній концентрується наша увага. Зауважимо, що етнічна диверсифікація має тенденцію до поглиблення як на локальному, регіональному, національному рівнях, так і у міжнародному (міждержавному) вимірі. У цьому контексті звернемо увагу на пропозицію знаного американського антрополога Фреда Ріггса (Fred Riggs) щодо застосування терміна «етнічна різноманітність» у вузькому та у широкому значеннях. У першому випадку, коли ми вживаємо цей термін, то, за Ф. Ріггсом, передусім йдеться про те, що в умовах напруженості у відносинах між представниками різних етнічних спільнот не виникають конфліктогенні ситуації, котрі розколюють суспільство за етнічною лінією [27, с. 269–288]. Коли ж етнічна різноманітність стимулює застосування сили у міжетнічних відносинах, не лише на рівні етнічних спільнот-влада, а й на рівні спільнот-спільнота, то тут поле дії етнічної диверсифікації значно розширюється.

Звернемося до чи не найгострішої дискусії у контексті осмислення етнічної диверсифікації – її наслідків для соціального розвитку країн з поліетнічним складом населення [5, 189–191]. У цій дискусії утворилося два полюси: на першому на основі аналізу накопичених даних, фактів формуються моделі позитивної оцінки; на другому – негативної оцінки етнічної диверсифікації. Щодо цього Мерлін Шеффер (Merlin Schaeffer), дослідник функціонування фе-

номена етнодиверсифікації, відзначає: «Безперечно, диверсифікація, передусім у її культурницькому розумінні, несе в собі чимало позитивних вигод, скажімо таких, як можливості для інновацій. Виклики і вигоди етнічної різноманітності не протистоять один одному, і більшість учених, котрі створили вагомі праці з проблем викликів різноманітності, підкреслюють, що у довготривалій перспективі вигоди домінуватимуть, а люди адаптуватимуться до етнічної різноманітності, як вони це зробили щодо індустріалізації та урбанізації. Відповідно, більшість учених погоджуються з думкою про те, що у довготривалій перспективі проблеми, пов'язані з етнічною сегрегацією населення, що означає відособлене життя у різних етнічних ареалах зі своїми етнічним школами тощо, матиме надто руйнівні наслідки. Тому, ми мусимо мати на увазі, що дискусії навколо викликів, котрі спричиняє етнічна різноманітність, фокусуються на викликах, які діють у короткостроковій й середньостроковій перспективі» [28].

Базовим моментом в оцінці впливів етнічної різноманітності є не лише встановлення відмінності (етнокультурної, поведінкової), а те, яким чином вона виявляється у взаємодії однієї групи з іншою, а також у який спосіб вона функціонує у широкому соціальному просторі, зокрема і у взаємодії з такими феноменами, як ідентичність та соціальна згуртованість у поліетнічному суспільстві. Певною мірою ці підходи в українській соціогуманітаристиці розглядалися у контексті аналізу концепцій етносоціального розвитку США і Канади [3]. Йшлося: а) про «розчинення» тієї чи тієї етнічної спільноти (групи) у більш широкому етносоціальному контексті, або асимілювання однією групою (з більш стійким етнічним полем) іншої (з менш міцним силовим етнополем); б) про походження й наслідки різного роду нерівностей серед етнічних груп; в) про процеси мобілізації й солідарності дій, завдяки чому члени етнічних спільнот прагнули скористатися своєю етнічністю у конкуренції з іншими спільнотами [18].

У контексті нашого аналізу, як і взагалі в оцінці явища, варто враховувати джерела формування етнічної диверсифікації. Динаміку останньої у конкретному випадку тієї чи тієї держави перева-

жна більшість дослідників пов'язує, передусім, з міграціями. До речі, така традиція склалася давно, вочевидь, під впливом могутніх міграційних процесів, як також тієї обставини, що етнічні проблеми активізувалися саме у країнах, де іммігранти відіграють відчутну роль, а саме – у Сполучених Штатах Америки та Канаді. Ми ж звертаємо увагу на більш широкий спектр джерел формування етнічної різноманітності, або поліетнічності. Аналіз фактів, подій, наукової літератури засвідчує, що етнічні спільноти на території тієї чи тієї держави з'являлися внаслідок існування аборигенного (туземного) населення, імміграції, завойовницьких війн та післявоєнного поділу територій [33]. У результаті взаємодії різних компонентів формуються нові типи етнічних громад (членам яких часто густо властиві гібридні характеристики [21]), нові типи комунікаційних зв'язків, котрі є відтворенням динаміки етнічної диверсифікації. Формуванню останніх сприяє транснаціоналізація етнічностей [6] в умовах інтенсифікації розвитку мережевих суспільств.

Контенти ідентичності. У цьому розділі ми представимо основні засадничі параметри та контенти феномена ідентичності як важливого конструктивного елементу функціонування тієї чи тієї спільноти, що допоможе розкрити його соціальну значущість взагалі й у дотичності до її пов'язаності з етнічною диверсифікацією, зокрема.

У цьому контексті наукового дискурсу й прагнення його розгортання ми маємо, на нашу думку, передусім звернутися до тих мобілізаторів дискурсу, хто, власне, закладав його підвалини. Серед таких ми згадуємо Рене Декарта, який з його твердженням «Я думаю, отже, я існую» започаткував дискурс навколо питання про ідентичність; згодом динаміки у дискурс додають Георг Гегель, Фрідріх Ніцше та Мартін Гайдеггер.

Стосовно визначення й смислового сповнення змістом самого поняття «ідентичність», особливо щодо вживання однойменного терміна для означення феномена у сучасному його тлумаченні, то, передусім, варто згадати доробок у цій царині психолога Еріка Еріксона (1902–1994). У своїх трактуваннях поняття «ідентичність» учений схилявся до представлення її як психосоціальної то-

тожності [13]. Щоправда, американський соціальний психолог Рой Баумайстер (Roy Baumeister), звертає увагу на те, що вчені ще раніше шукали відповіді на питання «що таке ідентичність?» [IDENTITY]. У пошуках історичних коренів зародження й розвитку теорії ідентичності ми не можемо оминати імен Георга Міда (George Mead) [Mead] та Шелдона Страйкера (Sheldon Stryker) і Пітера Бурке (Peter Burke) [Stryker], які концентрують увагу на процесові формування ідентичності у контексті індивідуальної взаємодії, який отримав назву «ідентичність перемовин» («identity negotiation») [31]. Останнє має особливе значення, коли йдеться про етнічну диверсифікацію, міжетнічну взаємодію, взаємодію представників різноманітних етнічностей, – в аналізі ролі ідентичності в поліетнічному суспільстві ці «перемовини» стають чи не ключовим моментом досягнення компромісів і соціальної когезії (соціальної згуртованості, соціальної злагоди) [14; 17].

Безперечно, у контексті постановки проблеми, винесеної у заголовок цієї статті, можна було б називати ще чимало імен дослідників, які у своїх наукових пошуках вивчають ті чи інші аспекти ідентичності. Передусім, йдеться про динаміку її змісту. Однак на підставі аналізу досліджень у цій царині ми дотримуємося думки, що саме Ерік Еріксон заклав підвалини наукового вивчення феномена ідентичності. Далі ми подамо кілька імен дослідників феномена ідентичності, праці котрих інтенсифікували науковий дискурс: Домінік Абрамс (Dominic Abrams), Зигмунт Бауман (Zygmunt Bauman), Вільям Блум (William Bloom), Харрісон Вайт (Harrison White), Рой Баумайстер (Roy Baumeister), Пітер Бергер (Peter Berger), Александр Вендт (Alexander Wendt), Френсіс Денг (Francis Deng), Лєгро Джеффері (Legro Jeffrey), Пітер Катценштайн (Peter Katzenstein), Джеймс Кліффорд (James Clifford), Пауль Коверт (Paul Kowert), Томас Лукманн (Thomas Luckmann), Джеймс Марсія (James Marcia), Ентоні Сміт (Anthony Smith), Чарльз Тейлор (Charles Taylor), Гарі Херрігел (Gary Herrigel), Майкл Хогг (Michael Hogg), Стюарт Холл (Stuart Hall) та ін. Дослідницька зацікавленість названих авторів охоплює широкий спектр проблем ідентичності – від витоків її формування до теоретичних узагальнень та її

ролі у розвитку різних суспільних формацій, зокрема і з поліетнічним складом населення. У працях вітчизняних дослідників – Євген Бистрицький, Тетяна Воропай, Богданна Гвоздецька, Петро Гнатенко, Володимир Євтух, Максим Колесніченко, Наталія Костенко, Лариса Нагорна, Микола Обушний, Валентина Павленко, Анатолій Ручка, Віталій Скуратівський, Михайло Степико, Володимир Трощинський, Наталя Яковенко [7, с. 140–145] та інші – у центрі уваги насамперед перебувають питання формування і функціонування ідентичності в українському соціальному просторі та певною мірою її місце у глобальному світі [10; 11], і що важливо для філософського осмислення феномена – ідентичність і методологія пізнання [1].

У визначенні засад сутності феномена ідентичності варто скористатися запропонованою Джеймсом Фіерсоном класифікацією підходів сучасних західних дослідників її інтерпретації. Основні параметри ідентичності визначаються у їхніх працях таким чином: це концепція означення людей, хто вони такі, якого роду вони є і як вони співвідносяться з іншими; ідентичність використовується для відтворення того, у який спосіб індивідуми і групи визначають самі себе й як їх визначають інші на основі раси, етнічності, релігії, мови і культури; ідентичність рефлексує те, яким чином індивідуми і колективи вирізняються серед інших індивідумів і колективів; ідентичність – порівняно стабільне розуміння себе з припущеною ролевою специфікою та очікуваннями; термін «ідентичність» розуміється як взаємо сконструйовані уявлення про себе і про інших; ідентичності – це репрезентації політичних акторів у своєму власному баченні у контексті співвідношення з іншими; ідентичність визначається певними зобов'язаннями та ідентифікаціями, котрі окреслюють межі, у яких час від часу з'являється бажання з'ясувати, що є добро: чи то цінність, чи то те, що я мав би зробити, чи то чого я маю уникати; ідентичність – це, скоріше, мережа відносин і дій, до яких активно долучається суб'єкт; ідентичність – це будь-яка дія, яка, до речі, не регулюється біофізичними чинниками, а спостерігачі за нею можуть надавати їй того чи іншого значення; ідентичність – об'єктивно визначається локацією

актора у певному світі (довкіллі) і суб'єктивно асоціюється з цим світом (довкіллям); ідентичність виникає у вигляді невпорядкованого простору чи то нерозв'язаних питань цього простору у контексті низки дискусій з тих чи тих проблем; власне, це процес, а тому вона не фіксована, а амбівалентна субстанція [20].

Продуктивними для нашого дослідження є спроби відомого українського вченого у галузі етнічності Володимира Євтуха дати визначення поняття «ідентичність» (за назвами того чи іншого її різновиду). Власне, йдеться про назви, які зустрічаються у сучасному зарубіжному та вітчизняному дискурсах. Їх у структуруванні В. Євтуха з'являється понад тридцять. Серед них, зокрема: амбівалентна ідентичність, гібридна ідентичність, громадянська (цивільна) ідентичність, елітна ідентичність (ідентичність етнічних еліт), етнічна ідентичність, трансетнічна ідентичність, європейська ідентичність, конкурентна ідентичність, мультиідентичність, національна ідентичність, «плаваюча» ідентичність, політико-громадянська ідентичність, просторово-територіальна ідентичність, релігійна ідентичність, розмита (розсіяна) ідентичність, сегментарна ідентичність, символічна ідентичність, соціетальна ідентичність, соціокультурна ідентичність, транснаціональна ідентичність [5, с. 155–157]. Звичайно, цей перелік можна продовжити, додавши сюди, наприклад, за Пйотром Штомпою (Piotr Sztompka), травматичну ідентичність [12, 6–16] тощо.

Отже, оскільки Ерік Еріксон дав старт сучасному науковому дискурсу навколо ідентичності і визначив, на його думку і на думку численних послідовників його теоретичних парадигм, методологію з'ясування сутності явища, то цілком закономірним виявляється наше бажання концентрувати увагу саме на його доробку. До речі, вона дає можливість більш широко охопити спектр смислів ідентичності, що дає змогу виявити основні параметри співвідношення етнічної диверсифікації та ідентичності. Вони є такими: 1) осмислення сенсу тяглості феномена (у фаховій літературі відома як *ego*-ідентичність); 2) разом з тим кожна людина відіграє ту чи ту соціальну роль і таким чином вона пов'язує себе із соціальною ідентичністю. Власне, останнє допомагає людині інтегрувати-

ся у соціальне довкілля, без якого людині не можна уявити свого існування; 3) процес трансформації ідентичності триває практично упродовж усього життя актора, оскільки він постійно стикається з викликами, на які повинен реагувати.

У дослідженнях В. Євтуха привертає до себе увагу те, що у переліку ідентичностей йдеться переважно про форми їхнього вияву, їхній функціонал у суспільному довкіллі. Скажімо, амбівалентна ідентичність, конкурентна ідентичність, «плаваюча» ідентичність, символічна ідентичність та ін. Щоправда, тут є і такі, назви яких відтворюють їхню змістовну сутність: наприклад, гібридна ідентичність, етнічна ідентичність, європейська ідентичність, політико-громадянська ідентичність, релігійна ідентичність, соціокультурна ідентичність тощо.

Враховуючи характеристики, які дослідники виявляють і приписують феномену ідентичності, можна зробити висновок про те, що ідентичність у переважній більшості досліджень представляється як складне багатоаспектне соціокультурне явище [8; 9], що поєднує особистісні, соціальні й культурні компоненти. Однак, незважаючи на різноманіття цих маркерів, більшість дослідників сходяться у тому, що у широкому розумінні ідентичність властива усім акторам, незважаючи на те, концентрується увага на особистості чи на соціальних явищах, вона в кінцевому результаті включає у себе сенс тотожності, тяглості й цілісності [22].

На підставі сукупності тих чи тих маркерів ідентичність відноситься до того чи того різновиду. Такими маркерами, зазвичай, є зовнішній вигляд, мова, культурницькі традиції, звичаї, елементи поведінки, манера спілкування тощо. Власне, складність і багатогранність феномена з надзвичайно строкатим переліком характеристик і маркерів дають, за Роджером Брубейкером (Rogers Brubaker) і Фредеріком Купером (Frederick Cooper), можливість для дослідників одночасно визначати ідентичність як практичну категорію, так і як категорію наукового аналізу [Brubaker]. Однак, за усього цього розмаїття, майже всі дослідники явище ідентичності вивчають у межах двох великих систем, що об'єднують означені дослідниками види (типи) ідентичностей: система індивідуальних (пер-

сональних) ідентичностей і система колективних (групових) ідентичностей. У першому випадку превалює прагнення визначати сутність ідентичності, ґрунтуючись на психологічних (особистісних) факторах, а у другому переважає тяжіння в центр розмірковувань про зміст поняття «ідентичність» просувати соціальні чинники. Взагалі ж, оскільки носієм ідентичності є конкретний актор, значною мірою сформований соціальним довкіллям і його сутність виявляється у цьому довкіллі (у процесі взаємодії із собі подібними, або ж відмінними), то, на нашу думку, найбільш узагальненим (парасольковим) визначенням поняттям є «відтворення сприйняття (розуміння) самого себе як складної особливої істоти з тими чи тими соціальними, культурними, етнічними маркерами» [5, 155].

Контексти взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності. Аналіз досліджень як зарубіжних, так і українських науковців дає нам підстави стверджувати, що обидва феномени діють у межах одного і того самого проблемного поля. Останнє формується під впливом низки факторів, серед яких на чільне місце виходять ті, що пов'язані з етнічністю (зокрема етнокультурні) та із соціально-політичними процесами. У цьому сенсі вимальовується два вектори взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності: а) співпадіння; б) конфліктогенність. У першому випадку етнічна (етнокультурна) ідентичність, трансетнічна ідентичність, національна ідентичність, релігійна ідентичність, сегментарна ідентичність, символічна ідентичність, соціокультурна ідентичність, транснаціональна ідентичність, «плаваюча» ідентичність, за нашими спостереженнями, посилюють етнічну диверсифікацію; у другому – гібридна ідентичність, громадянська ідентичність, конкурентна ідентичність, мультиідентичність, розмита (розсіяна) ідентичність, політико-громадянська ідентичність, просторово-територіальна ідентичність, навпаки, є викликом для етнічної диверсифікації, оскільки вони тією чи тією мірою сприяють зміцненню позицій єдності спільноти у межах малих чи то великих адміністративно-територіальних утворень. Прагнення до виокремлення, до обособлення (що є складовою етнічної диверсифікації) може суперечити процесу формування більш широких і певною мірою більш згурто-

ваних об'єднань (етносоціальних, етнополітичних організмів), складові яких можуть охоплювати представників різних етнічностей, у яких, наприклад, формується громадянська, просторово-територіальна, політико-громадянська ідентичності. Конфліктогенність у взаємодії посилюється у результаті наявності носіїв гібридної ідентичності, конкурентної ідентичності, розмитої (розсіяної) ідентичності, мультиідентичності, оскільки вони, залежно від обставин, можуть діяти на користь як етнічної диверсифікації, так і об'єднавчих процесів (наприклад, у процесі формування політичної нації). Сила дії тієї чи тієї тенденції залежить від контекстів реалізації етнічної диверсифікації та ідентичності. Серед низки цих контекстів актуальними є такі: а) чинний етнічний склад населення країни (за високого ступеня поліетнічності посилюється процес диверсифікації, зміцнюються тенденції до утвердження тих видів ідентичностей, які «не працюють» на солідарні процеси, що посилюють і закріплюють згуртованість суспільства); б) перспективи міграційних процесів носіїв тієї чи тієї етнічності як з країни проживання, так і до країни нових поселень, що призводить до змін етнічного складу населення і може відчуватися особливо на регіональному рівні в етнічних ареалах та анклавих; в) політики держави стосовно етнонаціональних громад та міграцій населення, скажімо, асиміляціоністські концепції (вони були властиві у певні періоди історії США) сприяли уповільненню етнічної диверсифікації, а тренди до мультикультурності, навпаки, її поглиблювали. В обох випадках актуалізується питання про пошуки компромісів задля того, щоб уникнути конфліктогенних ситуацій, а то і власне конфліктів, у розвитку поліетнічних суспільств.

Можливості етнополітичного менеджменту. В осмисленні взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичності значної ваги набирає питання про природу соціальних процесів та культури, їхні співвідношення й взаємовпливи. Усе це пов'язано з тим, що різноманітні елементи культури і традицій, носіями яких є вихідці з різних країн, котрі проживають у межах однієї і тієї самої держави, породжують, об'єктивно чи суб'єктивно, чимало проблем, скажімо, пов'язаних з адаптацією одних до інших, з пошуком комп-

ромісів у «мирному» їхньому співіснуванні. За цих обставин у врегулюванні взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичностей (а можна сказати – й управління цією взаємодією) важливим елементом постає пошук можливостей такого врегулювання. У цьому сенсі йдеться, передусім, про етнополітичний менеджмент. Західні дослідники слушно відзначають, що коли населення надзвичайно різноманітне в етнічному, культурному й релігійному сенсі, то, безперечно, досягнення балансу чи консенсусу є дуже складним, що змушує держави вибудовувати різні підходи до управління мультиетнічним населенням. Сьогодні у зарубіжній і українській соціогуманітарній науці з'являються праці, які можуть скласти базу для вибудовування ефективного етнополітичного менеджменту в умовах конкретного етнополітичного організму (держави) [3; 4; 23; 25; 33].

Вважаємо, що у подальшому у цьому контексті варто розвивати запропоновані американським соціальним філософом і фахівцем з мультикультурної освіти Джеймсом Бенксом (James Banks) підходи дослідження етнічної диверсифікації на ґрунті принципів вивчення етнічних і культурних груп, котрі, власне, з їхніми ідентичностями і творять етнічну різноманітність, й адаптувати цю методiku дослідження для теорії та практик українського етносоціального та етнокультурного контекстів, зокрема до безконфліктної взаємодії етнічної диверсифікації та ідентичностей. Тут йдеться про одинадцять складових: 1) походження і імміграція (етнічне походження місцевого населення та етнічні й культурні групи іммігрантського походження); 2) спільні культура, цінності та символи (йдеться про взаємодію оригінальних (етнічних) культур, цінностей та символів з такими країни проживання; 3) етнічна ідентичність і сутність поняття «народ» (у центрі уваги має бути етнічна ідентичність як результат взаємодії спільної історії та сучасного досвіду); 4) перспективи дослідження, світовий контекст та межі об'єкту дослідження; 5) етнічні інституції та самовизначення (функціонування етнічних організацій та їхня роль у згуртуванні етнічних спільнот); 6) демографічний, соціальний, політичний та економічний статус (йдеться про етнічну динаміку та її зв'язок зі ста-

тусом спільнот у країні проживання); 7) упередження, дискримінація та расизм (розглядати як ключ до розуміння досвіду етнічних спільнот у минулому, сучасному й майбутньому); 8) інтраетнічна диверсифікація (концентрація уваги на чинниках етнічної диверсифікації, котра відбувається усередині спільноти); 9) асиміляція та акультурація (йдеться про зміни, які мають місце у процесі взаємодії етнічних спільнот і представників титульної нації); 10) революція (вплив на етнічну диверсифікацію, на етнічні спільноти корінних трансформацій, що мають місце у суспільстві проживання); 11) конструювання знання (вибудовування інформації і знань таким чином, щоб різноманітний етнічний і культурний досвід був зрозумілим для тих, кого навчають) [15, с. 57].

Отже, сучасні дослідження вітчизняних і зарубіжних науковців, пов'язані з етнічністю, засвідчують, що феномени етнічної диверсифікації та ідентичності постійно привертають увагу, і дискурс стосовно цих явищ інтенсифікується. Важливим моментом є те, що вони перебувають у постійній взаємодії і час від часу ця взаємодія, як і кожен феномен окремо, можуть генерувати ті чи інші виклики суспільному розвитку поліетнічних країн. Зокрема, може йтися про посилення тенденцій обособлення носіїв різноманітних етнокультурницьких традицій (етнічна диверсифікація), про конфліктогенність у процесі формування єдиного етнокультурного чи соціального простору із представників різних етнічностей (ідентичності). У подоланні негативних тенденцій у суспільному розвитку, акторами якого є представники тих чи інших етнічних спільнот, ключову роль може відіграти вправний етнополітичний менеджмент (оскільки етнічна диверсифікація і ідентичність значною мірою є конструктами), який має базуватися на адекватній дослідницькій методології. Такою у нашому випадку може бути та, яка інкорпорується соціокультурною перспективою, і деякі елементи якої представлені у даній статті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бистрицький Є. Ідентичність, спільнота і методологія пізнання. *Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання* / ред Є. І. Андрос. Київ : Стилос, 2013. URL: www.ji-magazine.lviv.ua/anons/2013/Bystryckyj_identychnist_spilnota.htm
2. Брук С. И. *Атлас народов мира*. М. : Главное управление геодезии и картографии Государственного геологического комитета СССР, 1964. 184 с.
3. Евтух В. Б. *Концепции этносоциального развития США и Канады: типология, традиции, эволюция*. К. : Наукова думка, 1991. 180 с.
4. Євтух В. Менеджмент у поліетнічних спільнотах. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2000. № 4. С. 160–173.
5. Євтух В. *Етнічність: Енциклопедичний довідник*. К. : Фенікс, 2012. 395 с.
6. Євтух В. Етнічність у транснаціональному соціальному просторі: дизайн дослідницького проекту. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2013. № 1. С. 3–26.
7. Євтух В., Колесніченко М. *Феномен етнічності у зарубіжному науковому дискурсі: філософське осмислення*. К. : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2016. 237 с.
8. Нагорна Л. *Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань*. К. : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
9. Ручка А. *Соціокультурні ідентичності в контексті глобалізаційних перетворень. Культура-суспільство-особистість*. К. : ІС НАНУ, 2006. С. 7–49.
10. Степико М. Т. *Українська ідентичність у глобалізованому світі*. Х. : Майдан, 2020. 258 с.
11. *Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів: теоретичні і політичні аспекти*. К. : НАДУ, 2018. 256 с.
12. Штомпка П. Социальное изменение как травма (статья первая). *СОЦИС*. 2001. № 1. С. 6–16.
13. Эриксон Э. *Идентичность: юность и кризис* / пер. с англ. М. : Флинта, 2006. 352 с.
14. *Achieving social cohesion in a multicultural Europe. Concepts, situation and development. Trends in social cohesion*. № 18. Strasbourg : Council of Europe Publishing.
15. Banks J. *Teaching strategies for ethnic studies*, 8th edition. Chesterton Mill : Pearson Publishing, 2009.

16. Brubaker Rogers and Cooper Frederick. Beyond «identity». *Theory and Society*. 2000. 29 (1):1-47. URL: https://canvas.harvard.edu/files/3747718/download?download_frd=1.

17. *Diversity in Action. Local public management of multi-ethnic communities in Central and Eastern Europe* / ed. Anna-Mária Bíró and Petra Kovács. Budapest : Local Government and Public Service Reform Initiative, 2001.

18. Ethnicity. *What-when-how*. In *Depth Tutorial and Information*, 2009. URL: <http://what-when-how.com/sociology/ethnicity>

19. Fearon J. *Ethnic structure and cultural diversity around the world: A Cross-National data set on*. 2003. ethnic groups. URL: <http://web.stanford.edu/group/ethnic/workingpapers/egroups.pdf>.

20. Fearon James D. *What is identity (As we now use the word)?* URL: <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>

21. Holly T. H. National identity: Civic, ethnic, hybrid and atomised individuals. *Europe-Asia Studies*. 2009. 61. № 1. P. 1–28.

22. IDENTITY (Social Science). *What-when-how*. In *Depth Tutorial and Information*, 2009. URL: <https://what-when-how.com/social-sciences/identity-social-science>

23. Laurence J. The effect of ethnic diversity and community disadvantage on social cohesion: A multi-level analysis of social capital and interethnic relations in UK communities. *European Sociological Review*. 2011. 27(1), № 1. P. 70–89.

24. Mead George. *Mind, self and society*. Chicago: The University of Chicago Press, 1934. URL: <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf>

25. Melançon J. Multinationalism and Polyethnicity in the Canadian Philosophy of Multiculturalism. 2012. URL: <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Melancon.pdf>

26. Multiculturalism: New Policy Response to Diversity. 1996. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105582>

27. Riggs F. (1998). The modernity of ethnic identity and conflict. *International Political Science Review*. 1998. V. 19 (3). P. 269–288.

28. Schaeffer M. *Ethnic diversity and social cohesion. Immigration, ethnic fractionalization and potentials for civic action*. London : Routledge, 2013. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315580463/ethnic-diversity-social-cohesion-merlin-schaeffer>

29. Stryker Sheldon and Burke Peter J. The Past, present, and future of an identity theory. *Social Psychology Quarterly*. 2000. V. 63 (4). P. 284–297. URL: www.jstor.org/stable/2695840.

30. Ten Years of Centre for the Study of Ethnicity and Citizenship, University of Bristol. 2009. URL: <https://www.bristol.ac.uk/medialibrary/sites/ethnicity/migrated/documents/ethnicity10.pdf>

31. Ting-Toomey S. (2015). Identity negotiation theory. *Sage Encyclopedia of International Competence*. 2015. V. 1. P. 418–422. Los Angeles, CA : Sage.

32. Wolff S. Ethnic minorities in Europe: The basic facts. 2008. URL: www.stefanwolff.com/files/min-eu.pdf

33. Yevtukh V. Polyethnicity. *The Willey Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity and Nationalism*. 2015. P. 1–3. URL: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118663202.wberen579/full>

34. Yevtukh V. Ukraine's ethnic minorities: Between politics and reality. *The Harriman Review*. 1995. V. 9 (1–2). P. 62–64.

REFERENCES

Achieving social cohesion in a multicultural Europe. Concepts, situation and development. Trends in social cohesion (18). (2006). Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Banks, J. (2009). *Teaching strategies for ethnic studies*, 8th edition / James Banks. Chesterton Mill: Pearson Publishing.

Brubaker, Rogers and Cooper, Frederick. (2000). Beyond «identity». *Theory and Society* 29 (1):1-47. Retrieved from https://canvas.harvard.edu/files/3747718/download?download_frd=1

Bruk, S. I. (1964). *Atlas of the peoples of the world*. M.: Main Directorate of Geodesy and Cartography of the State Geological Committee of the USSR. [In Russian].

Bystrytskyj, Ye. (2013). Identity, community and methodology of cognition. *Defining dimensions of modern philosophical and anthropological knowledge* (E. I. Andros, Ed.) Kyiv: Stylus. Retrieved from: www.ji-magazine.lviv.ua/anons2013/Bystryckyj_identychnist_spilnota.htm. [In Ukrainian].

Diversity in Action. Local public management of multi-ethnic communities in Central and Eastern Europe (2001) (Anna-Mária Biró & Petra Kovács, Eds.). Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative.

Ethnicity (2009). *What-when-how. In Depth Tutorial and Information*. Retrieved from: <http://what-when-how.com/sociology/ethnicity>.

Erikson, E. (2006). *Identity: youth and crisis*. M.: Flinta. [In Russian].

Fearon, J. (2003). *Ethnic structure and cultural diversity around the world: A Cross-National data set on ethnic groups*. Retrieved from <http://web.stanford.edu/group/ethnic/workingpapers/egroups.pdf>

Fearon, J. (2013). *What is identity (As we now use the word)?* Retrieved from <https://web.stanford.edu/group/fearon-research/cgi-bin/wordpress/wp-content/uploads/2013/10/What-is-Identity-as-we-now-use-the-word-.pdf>

Formation of Ukrainian identity in the conditions of modern challenges: theoretical and political aspects (2018). K.: NAPA. [In Ukrainian].

Holly, T. H. (2009). National identity: Civic, ethnic, hybrid and atomised individuals. *Europe-Asia Studies*, 61, (1), 1-28.

IDENTITY (Social Science). (2009). *What-when-how. In Depth Tutorial and Information*. Retrieved from <https://what-when-how.com/social-sciences/identity-social-science>

Laurence, J. (2011). The effect of ethnic diversity and community disadvantage on social cohesion: A multi-level analysis of social capital and interethnic relations in UK communities. *European Sociological Review*, 271 (1), 70-89.

Mead, G. (1934). *Mind, self and society*. Chicago: The University of Chicago Press. Retrieved from <http://tankona.free.fr/mead1934.pdf>

Melançon, J. (2012). *Multinationalism and polyethnicity in the Canadian philosophy of multiculturalism*. Retrieved from <http://www.cpsa-acsp.ca/papers-2012/Melancon.pdf>

Multiculturalism: New Policy Response to Diversity. (1996). Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000105582>

Nahorna, L. (2011). *Sociocultural identity: traps of value distinctions*. K.: NPiEND imeni I.F. Kurasa NAN Ukrainy. [In Ukrainian].

Riggs, F. (1998). The modernity of ethnic identity and conflict. *International Political Science Review*, Vol.19, 3, 269-288.

Ruchka, A. (2006). *Sociocultural identities in global changes. Culture-society-personality*. K.: IS NANU, 7-49. [In Ukrainian].

Schaeffer, M. (2013). *Ethnic diversity and social cohesion. Immigration, ethnic fractionalization and potentials for civic action*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9781315580463/ethnic-diversity-social-cohesion-merlin-schaeffer>.

Stryker, Sheldon & Burke, Peter J. (2000). The Past, present and future of an identity theory. *Social Psychology Quarterly*, 63, (4), 284–297. JSTOR. Retrieved from www.jstor.org/stable/2695840.

Stepyko, M. T. (2020). *Ukrainian identity in a globalized world*. Kh.: Maidan. [In Ukrainian].

Shtompka, P. (2001). Social change as trauma (article one). *SOCIS*, 1, 6-16. [In Russian].

Ten Years of Centre for the Study of Ethnicity and Citizenship, University of Bristol. (2009). <https://www.bristol.ac.uk/medialibrary/sites/ethnicity/migrated/documents/ethnicity10.pdf>.

Ting-Toomey, S. (2015). Identity negotiation theory. *Sage Encyclopedia of International Competence*. V. 1, 418-422. Los Angeles, CA: Sage.

Wolff, S. (2008). *Ethnic minorities in Europe: The basic facts*. Retrieved from www.stefanwolff.com/files/min-eu.pdf

Yevtukh, V. B. (1991). *Concepts of ethnosocial development of the USA and Canada: typology, traditions, evolution*. K.: Naukova dumka. [In Russian].

Yevtukh, V. (1995). Ukraine's ethnic minorities: Between politics and reality. *The Harriman Review*, 9, (1-2), 62-64.

Yevtukh, V. (2000). Management in polyethnic communities. *Sociology: theory, methods, marketing*, 4, 160-173. [In Ukrainian].

Yevtukh, V. (2012). *Ethnicity: Encyclopedic reference book*. K.: Pheniks. [In Ukrainian].

Yevtukh, V. (2013). Ethnicity in a transnational social space: a research project design. *Sociology: theory, methods, marketing*, 1, 3-26. [In Ukrainian].

Yevtukh, V. (2015). *Polyethnicity. The Willey Blackwell Encyclopedia of Race, Ethnicity and Nationalism*. 1-3. Retrieved from <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.002/9781118663202.wberen579/full>.

Yevtukh, V. & Kolesnichenko, M. (2016). *Phenomenon of ethnicity in foreign scientific discourse: philosophical understanding*. K.: TOV "NVP" "Inter-servis". [In Ukrainian].

Maksym Kolesnichenko

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Doctoral Student of National Pedagogical Dragomanov University; Kyiv, Ukraine; e-mail: kmv@isgis.org.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7685-2662>

Socio-cultural phenomena of ethnic diversification and identity: contents and interaction

Abstract

The article is devoted to the analysis of the role of the phenomena of ethnic diversification and identity in the social development of polyethnic countries. These phenomena are considered as complex socio-cultural constructs that are traditionally based on ethnicity, culture and social aspects of human life and the nature of their functioning depends on the specific conditions of development of a society. Based on the study of the works of domestic and foreign researchers, the contents of both phenomena are clarified, and their key characteristics are presented. Attention is drawn to the fact that in their interpretations of the phenomenon of ethnic diversification, researchers start primarily from the fact that there are representatives of different peoples and cultures in one state, united in a community based on the ethnic origin of their members. This factor is largely due to the presence of many types of identities. Particular attention is paid to the influences (positive and negative) of ethnic diversification on social processes, the role of identity in social cohesion in polyethnic countries. The contexts and fields of interaction of ethnic diversification and identity in the social space of countries with ethno-cultural diversity of their population are outlined. Attention is drawn to the historical longevity of research as the essence of the phenomena themselves, as well as their interaction. The role of ethno-political management in governance the dynamics of

ethnic diversification and in the process of forming identities in order to find compromises in their interaction and achieve adequate impact of the consequences of this interaction on social processes, as well as state policy on ethno-national communities and migration. It is proposed to improve research methods of ethnic diversification based on the base of the clarification of the philosophical approach to the study of ethnic and cultural groups, the identity of which together forms the ethnic diversity of a country, and emphasizes the need to adapt them to the realities of Ukrainian ethnic diversity.

Keywords: *Ethnicity, ethnic diversification, identity, contexts of interaction of ethnic diversification and identity, ethno-political management, social cohesion.*